

Chefsjustitieombudsmannen
Erik Nymansson

Kritik mot en grundskola för utformningen av ordningsregler om kroppsvsitation

Beslutet i korthet: En grundskola hade utformat sina ordningsregler på ett sätt som gav intryck av att elever och vårdnadshavare skulle lämna samtycke till bl.a. undersökning av väskor och andra föremål som elever hade med sig, dvs. kroppsvsitation. ChefsJO konstaterar att skolor endast får genomföra sådana undersökningar och omhändertata föremål som påträffas om förutsättningarna i 6 a kap. 5 och 7 §§ skollagen är uppfyllda samt att det inte är möjligt att frånsäga sig det grundlagsfästa skyddet mot en tvångsåtgärd såsom kroppsvsitation genom samtycke. Även om det inte var skolans avsikt att inhämta samtycke till de aktuella åtgärderna kunde ordningsreglerna uppfattas på det viset och skolan kan därför inte undgå kritik för deras utformning.

Anmälan

I en anmälan till JO framförde AA klagomål mot en grundskola i Skövde kommun avseende användningen av en viss blankett. AA ansåg att blanketten var olämpligt formulerad eftersom den innebar att skolan inhämtade samtycke till tvångsåtgärder, vilket torde strida mot elevernas rättighetsskydd.

Den bilagda blanketten hade rubriken trivselregler och innehöll bl.a. följande avsnitt.

- **Jag tillåter att mina väskor och andra medförda föremål undersöks.**

Rektor kan, enligt skollagen 6 a kap. 5 §, under vissa förutsättningar besluta att undersöka elevers väskor och andra medhavda föremål för att säkerställa trygghet, säkerhet och studiero i skolan.

- **Jag tillåter att mina föremål omhändertas efter undersökning.**

Föremål som påträffas vid en undersökning av väskor kan omhändertas av rektor eller annan utsedd person för att förebygga ordningsstörningar, kränkningar, brott eller för att upprätthålla säkerheten.

Längst ned på blanketten fanns utrymme för elevers och vårdnadshavares underskrifter samt en uppmaning om att skriva under och lämna in underskriften till mentorerna.

Utredning

JO begärde att Barn- och utbildningsnämnden i Skövde kommun skulle yttra sig över anmälan samt ange vad syftet med blanketten var och vilka överväganden som hade föregått användningen av den. Yttrandet skulle särskilt beröra frågan om hur användningen av blanketten förhöll sig till bestämmelserna i 6 a kap. 5 och 7 §§ skollagen (2010:800) samt enskildas grundlagsstadgade skydd mot kroppsvisitation.

Nämnden yttrade sig i enlighet med begäran. Till yttrandet fogades ett underyttrande från skolans rektor. Av yttrandena framgick i huvudsak följande.

Enligt förarbetena till de nya bestämmelserna i 6 a kap. 5 och 7 §§ skollagen är det viktigt att det tydligt framgår av skolans ordningsregler att undersökningar av väskor eller liknande kan förekomma och under vilka förutsättningar (se prop. 2024/25:160 s. 80). I samband med att bestämmelserna infördes tog förvaltningen därför fram exempel på formuleringar att utgå ifrån när skolornas ordningsregler sågs över för att kompletteras med information om den nya lagstiftningen. Rektorerna gavs också i uppdrag att informera elever och vårdnadshavare om tillägg som gjordes i ordningsreglerna med anledning av den nya lagstiftningen.

Den blankett som bilagts anmälan till JO är inte en blankett utan ett utdrag ur skolans trivsel- och ordningsregler, som omfattar fler sidor än den bilagda. Vid utformningen av reglerna utgick skolan från förvaltningens förslag till formuleringar om den nya lagstiftningen men lade till följande två punkter:

- Jag tillåter att mina väskor och andra medförda föremål undersöks.
- Jag tillåter att mina föremål omhändertas efter undersökning.

För att säkerställa att samtliga elever och vårdnadshavare tog del av innehållet i trivsel- och ordningsreglerna lade skolan även till en avslutande del i dokumentet där elever och vårdnadshavare ombads att underteckna och lämna in underskrifterna till mentorerna.

Syftet var inte att elever och vårdnadshavare på förhand skulle ge sin tillåtelse till undersökning och omhändertagande av medförda föremål genom att underteckna trivsel- och ordningsreglerna. Formuleringarna ger dock ett sådant intryck, vilket är olyckligt. En sådan ordning bedöms inte som förenlig med gällande rätt.

Rektorn vidtog omedelbart åtgärder för att korrigera de felaktiga formuleringarna efter att JO hade begärt att nämnden skulle yttra sig. Elever och vårdnadshavare informerades omgående och reviderade ordningsregler beslutades inom ett par veckor.

Rektorn har informerat all personal om gällande ordningsregler och tydliggjort de rättsliga förutsättningarna för att tillämpa skollagens regler om undersökning och omhändertagande av medförda föremål. Nämnden kommer på nytt att

informera samtliga rektorer om den nya lagstiftningen och uppdra åt dem att vidarefördela informationen inom respektive skolenhet.

AA kommenterade nämndens yttrande.

Rättslig reglering

Undersökning av väskor och andra föremål som elever har med sig

Enligt regeringsformen (RF) är var och en gentemot det allmänna skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång (se 2 kap. 6 § första stycket RF). Även artikel 8.1 i Europakonventionen om rätt till skydd för privat- och familjeliv innebär ett skydd mot bl.a. kroppsvisitation. Skyddet är inte absolut utan kan begränsas genom lag (se 2 kap. 20 och 21 §§ RF samt artikel 8.2 i Europakonventionen).

Enligt skollagen får väskor och andra föremål som elever har med sig till skolenheten eller till en skolaktivitet utanför skolenheten undersökas om det är befogat för att begränsa risken för ordningsstörningar, kränkningar eller brott eller för att upprätthålla säkerheten. En sådan undersökning får endast utföras om den står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter. En undersökning som avser ett obestämt antal elever får endast utföras efter beslut av rektorn och ska utföras av rektorn eller personer som särskilt har utsetts av rektorn för uppgiften. När det gäller undersökningar som avser enskilda elever får rektorn även uppdra åt särskilt utsedda personer att besluta och utföra sådana undersökningar. (Se 6 a kap. 5 § skollagen.)

Föremål som påträffas vid en undersökning får omhändertas av rektorn om det är befogat för att begränsa risken för ordningsstörningar, kränkningar eller brott eller för att upprätthålla säkerheten. Sådana föremål får också omhändertas av en person som rektorn har utsett att utföra undersökningen. (Se 6 a kap. 7 § skollagen.)

Skollagens regler om undersökning av väskor och andra föremål trädde i kraft den 1 juli 2025. Före det sänkades det uttryckligt lagstöd som inskränkte det grundlagsfästa skyddet mot kroppsvisitation på skolans område, något som uppmärksammats av JO i flera beslut (se JO 2004/05 s. 337, dnr 1924-2002 och JO 2022/23 s. 643, dnr 6649-2020).

Innebörden av samtycke till en tvångsåtgärd såsom kroppsvisitation

JO har tidigare uttalat att grundlagens rättighetsskydd allvarligt skulle urholkas om man godtog att den enskilde som huvudregel kunde frånsäga sig detta med bl.a. den följden att tvångsmedel som t.ex. kroppsvisitation fritt skulle få tillgripas också i situationer där lagliga förutsättningar för åtgärden saknas. Regeringsformens utgångspunkt får i stället anses vara det motsatta, nämligen att samhällsorgan inte får göra ingripanden inom det grundlagsskyddade området annat än med stöd i lag. En enskilds samtycke kan därmed i princip inte åberopas till stöd för intrång på det grundlagsskyddade området om uttryckligt stöd för sådant åberopande saknas (se JO 1991/92 s. 114, dnr

1552-1990 samt även JO 2003/04 s. 72, dnr 696-2001 och JO 2009/10 s. 39, dnr 5978-2006).

Frågan om verkan av samtycke till användningen av straffprocessuella tvångsmedel behandlades i Polisrättsutredningens slutbetänkande (SOU 1995:47). Där uttalades bl.a. att en utgångspunkt för den svenska lagstiftningen bör vara att en åtgärd som får anses utgöra ett intrång i de i Europakonventionen och regeringsformen skyddade fri- och rättigheterna inte får företas annat än på de villkor som anges i lag, oavsett om den som utsätts för ingripandet har samtyckt till det eller ej (s. 144).

Bedömning

Utredningen visar att den blankett som anmälts till JO rätteligen är ett utdrag ur skolans ordningsregler. Hur övriga delar av ordningsreglerna är utformade framgår inte av utredningen. Jag delar dock nämndens uppfattning att utdraget ger intryck av att elever och vårdnadshavare förväntas att på förhand ge tillåtelse till att väskor och andra medförda föremål undersöks och att föremål omhändertas efter sådan undersökning.

Skolor får endast undersöka väskor och andra föremål som elever har med sig samt omhänderta föremål som påträffas vid en undersökning om förutsättningarna i 6 a kap. 5 och 7 §§ skollagen är uppfyllda. Det gäller oavsett om den som utsätts för åtgärderna har samtyckt till dem eller inte. Det är inte möjligt att fransäga sig det grundlagsfästa skyddet mot en tvångsåtgärd såsom kroppsvisitation genom samtycke.

Rektorn har anfört att det inte var skolans avsikt att inhämta samtycke till de aktuella åtgärderna och jag finner inte anledning att ifrågasätta detta. Jag konstaterar dock att ordningsreglerna kunde uppfattas på det viset och skolan kan därför inte undgå kritik för deras utformning.

Det är positivt att skolan nu har ändrat ordningsreglerna och vidtagit åtgärder för att informera såväl personal som elever och vårdnadshavare om innebörden av den nya lagstiftningen.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av chefsJO Erik Nymansson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Seniora rättssakkunniga Therese Säde har föredragit ärendet och byråchefen Dan Johansson har deltagit i beredningen.